

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 23

Заснований в 1996 році

Рівне – 2002

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 23. — Рівне: РДГУ, 2002. — 180 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і практики розвивального навчання, а також з питань педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 31.10.2002 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 4.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

Організаційна діяльність як органічна, невід’ємна складова викладання має чи не найбільшу частку. Задача безпосередньої організації роботи кожного учня, зокрема із засвоєння навчального матеріалу - це задача налагодження комунікації всіх ліній взаємодії учитель-учень, учитель-клас, учитель-група, учень-учень, учень-група, учень-клас, клас-група, група-група. Без учителя цієї функції виконати не може ніхто. В умовах роботи в класі виникає необхідність ще й здійснити кооперування зусиль усіх учнів для розв’язання тієї чи іншої задачі. Skorиставшись аналогією, скажемо, що учитель є диригентом своєрідного оркестру, яким є учнівський клас. Те ж саме можна стверджувати і стосовно студентської групи. Як відомо, закон активності в навчанні вимагає побудувати його так, щоб кожен учень був включений у діяльність із здобування знань і з їх застосування, щоб кожен учень працював відповідно до своїх своїх можливостей і виходив за зону актуальних дій.

Інформаційна діяльність теж багатоманітна. Учителю повинен забезпечити учнів різноманітними видами інформації і не тільки навчальною, але й емоційно-оцінювальною, без чого навчання - не навчання. Корекційна діяльність має два аспекти. Один із них - отримання інформації про ступінь досягнення цілей навчання кожним конкретним учнем. А другий - компоновання додаткових дій, спрямованих на те, щоб зменшити різницю між запланованим рівнем досягнення цілей навчання і рівнем фактичним. Аналітична складова діяльності викладання засновується на встановленні зв’язку між запроєктованим і реальним навчальним процесом, між окремими його етапами і процесом навчання в його цілісності.

Кожна з виділених діяльностей не реалізується в автономній відособленій формі. Навіть якщо взяти часову вісь процесу, то на ній не можна показати той чи інший вид діяльності відокремлено від інших. Викладання - це сукупність взаємопов’язаних діяльностей, отже це - своєрідна система.

Як відомо, основу управління складає цикл управління, який можна уявити як систему. Він реалізується як у діяльності учителя, так і в діяльності учня, причому існує два варіанти реалізації циклу в діяльності учителя.

Варіант перший. Учителю сам формулює мету своєї діяльності, тим самим він здійснює перший етап реалізації циклу. Певними діями він домагається того, щоб учні прийняли цю мету як свою. Другий крок - він розробляє способи дій, що забезпечать її реалізацію, здійснює ці способи практично. Наступний крок - одержання інформації про те, як учні зрозуміли на репродуктивному рівні. Це може бути письмове завдання на 5 хв., наприклад, учні мають описати весь процес якомога повніше. Далі учитель пропонує учням обмінятися зошитами з сусідом по парті. Хтось із учнів з місця розповідає (читає вголос), як він виконав, всі інші слухають разом із класом, уточнюють деякі деталі опису, і кожен ставить свою оцінку. І далі, якщо є необхідність, він уточнює деякі сторони процесу (здійснення корекції), дає додаткове завдання, оцінює „на око” його виконання і робить (сам, або з класом) остаточні висновки.

Аспект другий (пізнавальний). Учителю спільно з учнями приходить до необхідності сформулювати певні, конкретні пізнавальні задачі. Після цього спільно з учнями розробляються способи розв’язання даної пізнавальної задачі, спільно реалізується цей спосіб, одержують певний результат, розробляють методику перевірки правильності одержаного результату, використовують її, отримують підтвердження, якщо ні, то шукають щось інше.

Ідеальний варіант, коли б усі кроки циклу здійснив учень (студент) сам: сам поставив і сформулював задачу (ціль діяльності), сам її розв’язав, перевірів, оцінив. Друга крайність - учень (студент) сам цього не зробить, навіть якщо він спроможний це зробити, то час навчання так йде, що учитель (викладач) не наважиться все доручити учневі. Але це є своєрідний ідеал здійснення продуктивного навчання або, що те саме, розумової самостійності.

ЛІТЕРАТУРА.

43. Башмаков Т. Что такое продуктивное обучение // Школьные технологии. - 2000.-№4. - С.4-11.
44. Мадзігон В.М. Крок у майбутнє - продуктивність освіти // Пед.газета. - 2000. -№10. - С.1.
45. Поздняков С. Продуктивное обучение и информационные технологии // Школьные технологии. - 2000. - №4. - С.119-126.
46. Ільченко В.Р. Продуктивна освіта - це психологія виробника і філософія життєтворчості // Пед. газета. - 2000. - №10. - С.1.

Одержано редакцією 27.03.2002.

УДК: 372
Т.П.БАБІЙЧУК

М.В.ОСТАПЧУК,

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Метою відродження української школи є виховання творчої особистості. В новій школі мають бути створені максимально сприятливі умови для прояву та розвитку здібностей і таланту дитини, для її

повноцінного життя на кожному з вікових етапів, для її самовизначення. Шкільна освіта в сучасних умовах повинна забезпечити базовий рівень оволодіння знаннями, забезпечити випускникам школи обсяг знань на рівні світових стандартів з урахуванням їхніх вікових можливостей, уподобань і нахилів. Вирішення цього завдання пов'язане з необхідністю перегляду як змісту навчання, так і з пошуком нових методичних підходів у викладанні навіть традиційного матеріалу, а саме: створення нових методичних систем для базового курсу та профільного навчання. Якісні зміни методики викладання предметів пов'язані з переглядом вимог до процесу підбору навчальних завдань та методики їх використання.

Система організації навчального процесу, всі підручники, навчальні посібники, технічні засоби навчання і підготовка учителя були орієнтовані в основному на викладання предмета шляхом повідомлення вчителем готової інформації, яку учні повинні лише сприймати, усвідомлювати і фіксувати в пам'яті. Таке навчання призвело до формування в учнів догматичного мислення і знизило бажання самостійно добувати знання.

Необхідність формування діалектичного мислення, можливість реалізації диференційованого навчання, комп'ютеризація навчального процесу і багато інших умов висунули на чільне місце в методиці викладання діяльнісний підхід у навчанні. Все більше дослідників приходять до висновку про необхідність організації процесу навчання теоретичного матеріалу через систему завдань (О.І.Бугайов, С.У.Гончаренко, Л.В.Занков, Т.А.Ільїна, С.Є.Каменецький, О.В.Сергєєв, А.І.Уман, Л.Я.Зоріна, В.О.Онищук та інші).

Системи завдань можуть створюватися у великій різноманітності, але в сучасних умовах диференціації навчального процесу вони повинні задовольняти положення:

- забезпечити різну глибину розуміння навчального матеріалу, не нижчу від базового рівня;
- забезпечити різний темп руху в засвоєнні знань, умінь і навичок різними за рівнем розумового розвитку на даному етапі навчання учнів;
- давати найбільший педагогічний ефект, тобто в них повинні комплексно реалізуватися дидактичні, виховні, розвиваючі функції і специфічні функції диференціації;
- будуватися з урахуванням педагогічних принципів навчання, зокрема, будуватися від “простого” до “складного”, забезпечуючи при цьому базовий рівень, як основу диференціації навчання;
- будуватися з урахуванням сучасних уявлень про мислення у філософії, психології, фізіології, логіці, інформатиці;
- бути спрямованими не тільки на відпрацювання і засвоєння певних теоретичних знань і способів діяльності, але й засвоєння загально-наукових умінь і навичок, прийомів розумової діяльності, тобто сприяти загальному розвитку учнів;
- не підмінювати вправи діючих підручників, а будуватися на їх базі з застосуванням додаткових збірників завдань і дидактичних матеріалів;
- містити завдання принаймні трьох рівнів, які відповідали б розробленим у психології і методиці навчання рекомендаціям відповідно до складності, ступеня проблемності, а також відомих у дидактиці рівнів засвоєння знань і способів дії (застосування засвоєних знань і умінь у знайомому випадку, за зразком, у новій ситуації, пошуковій, творчій діяльності).

Експериментальна перевірка показала, що при виконанні навчальних завдань розумова діяльність учнів різного рівня розвитку протікає відповідно до визначених психолого-дидактичних закономірностей. З віком і розвитком учнів може змінюватися лише ступінь залежності розумової діяльності від умов, указаних в аналізованих закономірностях. Тому система завдань може успішно використовуватися в середньому і старшому віці з урахуванням диференціації навчального процесу.

Використовуючи систему навчальних завдань, учитель повинен чітко уявити, який рівень діяльності можуть визначити ці завдання на даному етапі навчання. Згідно з дидактичними принципами розвиваючого навчання, розробленого Л.В.Занковим, з теорією Л.С.Виготського про “зону ближнього розвитку” не можна обмежуватися вправами репродуктивного характеру навіть для слабких учнів. І для учнів з низьким рівнем розвитку на різних етапах навчання необхідні вправи, які вимагали б від них посиленої трудової діяльності. Необхідна детальна організація змісту навчального матеріалу, підбір відповідних форм, методів і засобів навчання.

Якщо навчальна діяльність виконується шляхом активних розумових зусиль і при цьому досягається відчутне розуміння учнями матеріалу, що вивчається чи розв'язання завдань, то така діяльність і для учня стає цікавішою і захоплюючою.

Активність учнів на уроках може бути високою в тому разі, коли їхня діяльність не зводиться до самого лише слухання вчителя, простого відтворення вивченого, а включає спостереження над виучуваними фактами, явищами, їх осмислення й зіставлення, застосування знань на практиці; коли учень стає активним учасником пошуку, а не пасивним об'єктом навчання.

Наукова інформація, наукові відкриття є цікавими для більшості учнів, і ознайомлення з деякими науковими методами, накопичення досвіду розв'язування різних видів задач, виконання завдань

на збирання, дослідження, аналіз, зіставлення певних фактів, понять, явищ, експериментування формуватимуть наукове мислення учнів.

Необхідно пам'ятати, що й самостійні роботи будуть корисними і результативними тільки тоді, коли вони включаються у навчальний процес систематично і послідовно. Потрібно всі завдання вміло розміщувати в межах кожної теми і розділу, заздалегідь продумуючи план ускладнення самостійних завдань, бо навчання, яке не передбачає труднощів та їх подолання, не може бути ефективним із погляду розвитку пізнавальних здібностей школярів.

Творчість у роботі забезпечується застосуванням проблемного навчання, елементів евристики і дослідництва, які в міру оволодіння методом самостійної роботи мають посилюватися. Відчуття успіху в процесі виконання завдань забезпечуються належною підготовкою учнів та індивідуальністю завдань, а також створенням ситуацій успіху в подоланні труднощів.

Зазвичай, виучуваний матеріал та більшість текстів розраховані на просте запам'ятовування і відтворення їх учнями і мають індуктивний характер викладу: факти передують загальним положенням теорії або супроводжуються ілюстраціями для їх підтвердження. Уже в середніх класах широко використовуються дедуктивний та індуктивно-дедуктивний виклади. У старших класах значно зростає роль дедуктивного викладу. Основна суть цих методів полягає в тому, що факти й узагальнення подаються в різній послідовності: від фактів до узагальнень – індуктивний, від загальних положень до фактів – дедуктивний, факти-узагальнення-факти – індуктивно-дедуктивний. Таким чином, підручник, наукова книжка, довідкова література, дидактичні матеріали є цінним джерелом набуття нових знань. Але самостійна робота з ними має поєднуватися з пізнавальними завданнями для осмислення зв'язків і відношень між предметами і явищами, які збуджують в учнів зацікавленість і спонукають їх до розв'язання проблеми на основі використання тексту, таблиці, діаграми; виконання проблемних завдань (принаймні складних) має обговорюватися в класі.

Для розкриття учнями суті виучуваних явищ важливе значення мають спеціальні **пізнавальні завдання**. Вони відрізняються між собою змістом, формою, рівнем пізнавальної самостійності учнів. У процесі розв'язування пізнавальних завдань застосовуються різні дидактичні прийоми, операції, дії. За характером навчальної діяльності учнів їх можна поділити, за В.О.Онищуком [5], на такі групи: 1) **перцептивні**; 2) **мислительні** (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція тощо); 3) **теоретичні** (ідеалізація, розкриття об'єктивних зв'язків і відношень між предметами і явищами, визначення суттєвого в об'єктах на основі моделювання та ін.); 4) **операційні** (визначення головної думки в тексті підручника, встановлення опорних пунктів, складання плану, тез, визначення аргументів до кожної тези, розв'язування пізнавальних завдань, креслення схем, графіків, малюнків, планів і тощо).

За способом логічних міркувань пізнавальні завдання можуть бути: **аналітичні, синтетичні, порівняльно-узагальнюючі, конкретизуючі** тощо.

За рівнем пізнавальної самостійності учнів розрізняють **завдання-орієнтири, завдання-вказівки, евристичні запитання**, які найширше застосовуються у процесі вивчення нового матеріалу, а також **пізнавальні задачі, проблемні запитання і завдання**, що мають особливе значення у формуванні глибоких, осмислених і системних знань.

Місце пізнавальних завдань у процесі навчання залежить від змісту навчального матеріалу і дидактичної мети уроку. Вони можуть пропонуватися після первинного ознайомлення з окремими частинами навчального матеріалу або опрацювання тексту, після сприймання учнями усного викладу, перегляду кіно- чи діафільму, спостереження за певним явищем тощо.

Активна розумова діяльність повинна виникати там, де учень легко стає пасивним, наприклад, коли він слухає повідомлення вчителя чи відповідь однокласника. Активізація розумової діяльності означає не просто зовнішню зайнятість школяра, її можна досягнути, змусивши учнів списувати розв'язки завдань із дошки чи перемальовувати таблиці і рисунки, а таку організацію засвоєння навчального матеріалу, при якій усвідомлення знань відбувається шляхом розкриття взаємозв'язків, що властиві явищам, учням ставляться завдання порівняти даний матеріал з матеріалом, який вивчався раніше, конкретизувати й узагальнити його.

У психології розрізняють довільне і мимовільне запам'ятовування. Довільним є запам'ятовування, при якому наші зусилля спрямовуються спеціально поставленою задачею запам'ятати даний матеріал. Коли ж таке завдання не ставиться, а матеріал залишається в пам'яті в результаті іншої діяльності, то говорять про мимовільне запам'ятовування.

До недавнього часу в дидактиці і психології було прийнято, що навчальний матеріал засвоюється учнями переважно на основі довільного запам'ятовування. А.А.Смирнов та Г.І.Зінченко встановили, що важливе значення в навчальному процесі має мимовільне запам'ятовування; учень може запам'ятати матеріал мимовільно, якщо виконує над ним активну розумову діяльність, що спрямована на розуміння цього матеріалу.

Наприклад, замість завдання вивчити матеріал теми з фізики “Плоске дзеркало. Дзеркальне і розсіяне відбивання” (8 кл.) учитель пропонує учням дати відповіді на поставлені запитання, користуючись матеріалом підручника. Завдання можуть бути такими:

1. Чим відрізняється тінь від непрозорого предмета на Землі і на Місяці?
2. Деякі митці малювали автопортрети, дивлячись у дзеркало. Чи відповідає такий предмет натурі?
3. Замість екрана в кінозалі помістили плоске дзеркало. Чи можливий перегляд кінокартини глядачами за цих умов?

Подібні завдання учні можуть виконати тільки шляхом активної розумової діяльності, спрямованої на розуміння матеріалу. Відповідно виконуються дві вимоги аналізованої закономірності і матеріал запам'ятовується мимовільно.

У педагогічному процесі потрібно враховувати й індивідуальні особливості запам'ятовування. Одним учням характерна наочно-образна пам'ять, іншим – абстрактно-логічна. Потрібно також розрізняти візуальний, акустичний і моторний тип пам'яті, а значить і відповідні завдання для запам'ятовування. Враховуючи закономірність Еббінгауса (забування інтенсивніше відбувається відразу після вивчення матеріалу: в перші години, хвилини і навіть секунди, а потім сповільнюється), завдання для закріплення вивченого матеріалу ефективніше використовувати в процесі пояснення. Розв'язання таких завдань сприяє створенню проблемних ситуацій і досягненню зворотнього зв'язку з класом. Очевидно, що кількість таких завдань повинна бути незначною, щоб не порушувати цілісність пояснення.

Такий вид діяльності не виключає закріплення матеріалу, яке відбувається відразу після пояснення шляхом розв'язання різносторонніх завдань, еквівалентних вивченню матеріалу.

Пізнавальні задачі, наприклад, охоплюють аналіз зв'язків і взаємозалежностей між компонентами заданих ситуацій з використанням (перенесенням у нові ситуації) засвоєних знань або тільки-но сприйнятого учнями навчального матеріалу. Таким завданням у вивченні української мови може бути, наприклад, сформулювати правила про залежність форми числа присудка від вираження підмета, розглянувши таблицю. Виходячи з особливостей вираження підмета, учні встановлюють взаємозалежності між вираженням підмета і присудка, аналізуючи форми числа дієслів, і роблять відповідні висновки. Таким чином, систематизуються вже наявні, раніше засвоєні знання і з'являються нові, які “освіжають”, активізують сприймання матеріалу.

Підмет	П р и с у д о к			Примітка
	однина	Множина	одн. і множ.	
Іван з Миколою Три товариші Троє товаришів Три роки Багато учнів Близько 20 пісень	прозвучить	Малюють	стоять(-іть) - // - минули(-ло) приїхали(ло)	Іван зустрівся з Мико- лою

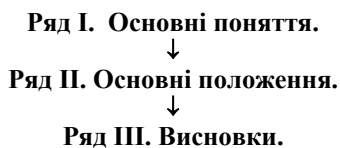
Відповідаючи на **проблемні запитання**, школярі спираються на готові факти і на основі їх аналізу розв'язують те чи інше завдання. Проблемні питання застосовуються як під час первинного ознайомлення учнів з новим матеріалом, так і після його сприймання для глибокого аналізу різних зв'язків і взаємозалежностей та з'ясування суті явища чи процесу. Вони можуть ставитися у процесі розповіді, пояснення чи самостійної роботи з певним текстом, перед демонструванням наочних об'єктів, моделей, ілюстрацій, таблиць, діаграм, графіків, схем.

Близько до проблемних питань стоять **проблемні завдання**, спрямовані на самостійне розв'язання учнями, розкриття внутрішньої суті вивчених предметів, процесів та явищ. Їх мета – сприяти глибокому засвоєнню учнями важливих понять і насамперед – світоглядного характеру, осмисленню основних закономірностей розвитку природи і суспільства, провідних теорій як систем понять і головних ідей як синтезу знань. Подібні завдання потребують від учнів значних розумових зусиль, мобілізації знань як з вивченої теми, так і засвоєних раніше, застосування навичок і вмінь аналізувати текст, зіставляти, виділяти головне, робити узагальнення.

Так, під час розгляду теми “Розвиток української мови” (9 клас) або “Українська мова в світі” (10 клас) учням пропонується завдання на основі текстів науково-популярного характеру або власних знань пояснити взаємозалежність розвитку суспільства і мови або ж, зробивши зіставний аналіз, з'ясувати походження мови і приблизний час її виникнення. Старшокласники мають знання з попередніх класів про стилі мовлення, а також про різні види помилок (орфографічні, орфоепічні, лексичні, стилістичні тощо). Опираючись на ці знання, а при потребі і на додаткові джерела, учні можуть успішно самостійно справитися з таким проблемним завданням, як дати характеристику мовної норми та її стилістичних варіантів.

Г.Ю.Пішпек, розглядаючи методику системного підходу на уроках, визначає два способи його реалізації, а саме: **моделювання і матрицювання знань**. [8] Прийом матрицювання знань передбачає

насамперед роботу з підручником, посібником, довідковою літературою, зведенням навчальної інформації в системні блоки, що перебувають між собою в логічному зв'язку. “Матрицю” можна подати у вигляді 3-х взаємозалежних рядів:

Для заповнення цих рядів пропонуються завдання, зміст яких полягає в тому, що вони утворюють систему орієнтирів. Система завдань спрямована на переробку учнями навчальної інформації, одержаної від учителя або з текстів наукової літератури і самостійного їх дослідження, на впорядковану систему знань. Схематично (елементарно) ці завдання можна сформулювати так: 1. Виділіть у тексті основні поняття, запишіть їх у ряд I. 2. Користуючись текстом, дайте відповіді на поставлені запитання (ряд II) 3. Зробіть висновки (ряд III).

Наприклад, під час вивчення теми «Правопис прикметникових суфіксів» (з розділу “Морфемна будова слова”, 10 клас) матриця матиме приблизно такий вигляд:

Ряд I. Суфікси –н- та –нн- у прикметниках.

Ряд II. Написання –н- та –нн- у суфіксах залежить від основи слова, від якого утворився прикметник (іменника, дієслова чи прислівника) та від його значення.

Ряд III. Якщо прикметник утворено від основи, що кінчається на н (осінь – осінній) або н входить до наголошеного суфікса –енн-(-анн-), що означає високу міру вияву ознаки (страшений, нездоланий), то пишемо –нн-. Якщо ж прикметник утворено не від основи на–н-(брат-братній) або від прикметника, що означає матеріал (полотняний, олов'яний), то в суфіксі пишемо –н-.

Звичайно, матрицюванням не можна скористатися на кожному уроці (особливо з гуманітарних предметів), але під час узагальнення, систематизації знань воно виявляється дуже корисним і продуктивним: знання учнів ніби “нализуються”, “зшиваються” в логічні ланцюжки.

Навчальне моделювання практикується у старших класах. Системні моделі як джерела нових знань – один із методичних прийомів, що дозволяє порівняно складний матеріал зробити більш цікавим і доступним для розуміння і засвоєння. Цей прийом можна розглядати як похідний від алгоритмізації. Прикладом може бути вивчення клітинного поділу, росту рослини з біології:

Дидактична цінність вироблення в учнів умінь користуватися прийомом моделювання полягає в тому, що це передбачає пошукову, дослідницьку діяльність, пов'язану з інтегруванням знань. Системний підхід орієнтує їх на глибоке осмислення навчального матеріалу, що сприяє всебічному розвитку особистості. Матрицювання і моделювання знань як специфічні форми системного підходу позитивно впливають на формування культури розумового мислення школярів, озброюють їх навичками самостійної роботи.

Добрі наслідки мають системи вправ на опрацювання вивченого матеріалу та застосування правил на практиці. Так, наприклад, учні за завданням учителя самостійно складають таблиці або добирають приклади для карток так, щоб охопити всі правила певної теми, тим самим узагальнюючи і систематизуючи знання.

Глибшому засвоєнню знань сприяють і узагальнюючі схеми, перевагами яких є динамічність, стислість, можливість зручного повторення за їх допомогою вивченого матеріалу. Складання структурних схем – прийом давно відомий, ним широко користуються вчителі, їх чимало наводиться в підручниках. Під час використання схем увага учнів зосереджується на класифікації, ієрархії понять, явищ, процесів. Це досить важливо, оскільки на основі аналізу внутрішніх зв'язків між виучуваними предметами і явищами знання засвоюються системно.

Отже, активізація розумової діяльності учнів, використання різноманітних завдань та їх систем, що залучають учнів до пізнавальної, дослідницької діяльності допомагають краще організувати навчальний процес та значно підвищити його ефективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М., Кашин С.О. Удосконалення навчального процесу в середній школі. – К.:Вища школа, 1986.
2. Бугайов О.І. Підвищення ефективності уроків фізики. Зб.статей. – К.:Радянська школа, 1986.
3. Зорина Л.Я. Дидактические основы формирования системности знаний старшеклассников. – М.:Знание, 1978.
4. Новак О.Ф., Остапчук М.В. Дидактичні матеріали до розділу “Світлові явища”(8 кл.) // Радянська школа. – 1990. – №2. – С.59.

5. Онищук В.О. Активізація навчання старшокласників. – К.: Радянська школа, 1978.
6. Смирнов А.А. Избранные психологические труды. В 2-х т. – М.:Педагогика, 1987.
7. Підласий І.П. Система засвоєння-забування // Педагогіка і психологія. – 1995. – №2. – С.29-37.
8. Пішпек Г.Ю. Системний підхід у навчальній діяльності // Радянська школа. – 1987. – №4. – С.41-44.
9. Пунский В.О. Нужен ли принцип системности в дидактике? // Советская педагогика. – 1982. – №1. – С.59-61.
10. Соломаха С.П. За системність у вивченні предметів // Радянська школа. – 1991. – №6. – С.68.
11. Уман А.И. Учебные задания и процесс обучения. – М.:Педагогика, 1989.

Одержано редакцією 28.03.2002.

УДК: 371.3

Ю.А. СУБОТІНА

СПРИЙНЯТТЯ ГЕОМЕТРИЧНИХ ОБРАЗІВ УЧНЯМИ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ POWER POINT

Сучасний етап реформування освітнього процесу в Україні потребує творчого конструктивного підходу педагога до своєї діяльності. Основною метою діяльності вчителя стає формування творчої особистості дитини. Реалізувати поставлену мету дозволяють різноманітні методи навчання, зокрема розвивальне навчання.

Під час побудови розвивального навчання методика перш за все повинна спиратися на результати психології. Як пише В.В.Давидов, з точки зору психології "психическое развитие человека – это, прежде всего, становление его деятельности, сознания и, конечно, всех обслуживающих их психических процессов, эмоций и т.д." [1]. Звідси випливає, що розвиток дітей в багатьох аспектах залежить від тієї діяльності, яку вони виконують у процесі навчання – репродуктивної або продуктивної (творчої).

В умовах інформатизації суспільства, під час постійного розвитку комп'ютерних технологій перед школою постає проблема інтеграції цих технологій у навчальний процес. Створення комп'ютерного методичного забезпечення різних предметів дозволяє індивідуалізувати вивчення навчального матеріалу, активізувати розумову діяльність, навчити творчій діяльності, інформаційній культурі та комп'ютерній грамотності, без знання яких неможливо уявити сучасної людини.

Творча діяльність учня, що спрямована на творче розуміння матеріалу й знаходження нових способів дії, її розвиток залежить від наявності трьох складників мислення:

- ✓ високого рівня сформованості елементарних розумових операцій: аналізу й синтезу, порівняння, аналогії, узагальнення, систематизації, класифікації тощо;
- ✓ високого рівня організованості та цілеспрямованості мислення, що виявляється у відокремлюванні суттєвого в явищах, усвідомленні власних способів мислення;
- ✓ високого рівня активності мислення, який виявляється у висуванні великої кількості гіпотез із прогнозуванням результатів, способів розв'язку, нестандартних ідей; [4]

Сформованість вказаних якостей мислення дозволяє подолати труднощі в опануванні навчальним матеріалом і призводить до розвитку творчої особистості учня. Нові комп'ютерні технології дозволяють створювати різноманітні середовища, де можливо реалізувати будь-які форми навчання. Широкий вибір візуальних засобів (графіки, звукових та відеозасобів) дозволяє створювати такі ситуації, де учень не тільки отримує готову інформацію, сприймає її, розуміє, запам'ятовує, а потім відтворює, але, володіючи загальними способами і прийомами розв'язування будь-яких задач, може самостійно скласти власну схему розв'язку задачі або проблеми.

Тобто вчитель "повинен організовувати процес засвоєння знань так, як організує його життя, - кращий вчитель, а саме: щоб у ході цього процесу учень постійно був вимушений самостійно розв'язувати задачі, які потребують творчого розумового процесу" [2]. Тобто вчитель повинен сформувати вказані вище прийоми розумової діяльності. І засобом, який повинен допомогти вчителю розвивати мислення школярів, є творчі та нестандартні задачі.

Такі задачі можуть бути різними, але їх об'єднує таке:

- ✓ Спосіб розв'язку творчих та нестандартних задач невідомий. Для їх розв'язку характерний метод спроб та помилок. Пошукові спроби розв'язку можуть в окремих випадках закінчитися здогадкою, яка являє собою знаходження шляху шуканого розв'язку.
- ✓ Нестандартні й творчі задачі є цікавими за змістом, тому сприяють підтримці інтересу до предмета й грають роль мотиву до діяльності учнів. Незвичайність сюжету, способу презентації задачі знаходять емоційний відклик у дітей та ставлять їх в умови необхідності її розв'язку.
- ✓ Означені задачі складені на основі знання законів мислення.

ЗМІСТ

Вступне слово.....	3
Малафійк І.В. Системний підхід у дидактиці.....	4
Коновалова В.Б. Комунікативність як один з виразників системно-розвивального підходу під час вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі.....	9
Шевчук О.А. Системний підхід у реалізації програми “Основи валеології”.....	11
Пеньковська Н.М. Рефлексія як новоутворення молодшого шкільного віку.....	13
Іванова Л.І. Літературна освіта молодших школярів у системі розвивального навчання.....	16
Воронюк І.В. Розвиваючі психологічні засоби стимулювання творчості молодших школярів.....	18
Єдімент Л.І. Застосування музичних редакторів в умовах системно-розвивального навчання учнів середніх класів.....	21
Поніманська Т.І. Філософсько-педагогічна сутність гуманістичного виховання.....	23
Пальчевський С.С. Розвиваючі основи контролю і оцінки сугестопедичної навчальної діяльності.....	26
Дичківська І.М. Система розвивального навчання О. Декролі як інноваційна педагогічна технологія.....	29
Максим’юк С.П. Суть, передумови та етапи становлення системи розвивального навчання.....	32
Бєлова С.А. Проблеми розвивального навчання в теорії та практиці німецької реформаторської педагогіки початку ХХ ст. (“педагогіка особистості”).....	34
Бандура Р.Р., Рудь Г.В. Розвивальне навчання в історичному аспекті.....	38
Хролець О.І. Виховний і розвивальний потенціал уроків читання.....	41
Мороз Л.В. Проблема засвоєння лексики як розвитку розумової діяльності студентів.....	43
Галатюк Ю.М. Проектування творчої навчальної діяльності з фізики як система дидактичних задач.....	47
Малафійк І.В., Опанасик А.В. Окремі шляхи реалізації продуктивного навчання у системі підготовки майбутнього спеціаліста.....	51
Остапчук М.В., Бабійчук Т.П. Шляхи підвищення ефективності навчального процесу.....	54
Суботіна Ю.А. Сприйняття геометричних образів учнями 5-6 класів на уроках математики за допомогою візуальних засобів POWER POINT.....	58
Малафійк О.І. Про організаційно-педагогічні заходи з розвитку уяви та образного мислення у школярів на комп’ютерній основі.....	60
Пікалова В.В. Педагогічні можливості використання макроконструкцій у пакетах динамічної геометрії.....	61
Семенюк М.П., Степанюк С.В. Оптимізація корекційного навчання молодших школярів із загальним мовним недорозвитком.....	64
Оксенюк О.В. Духовний розвиток – системоутворюючий чинник гуманітарних знань.....	67
Мунтян С.Г. Методологічний аспект навчання студентів іноземних мов.....	69
Соколовська С.В. Рухливі ігри на заняттях з іноземної мови в дитячому садку.....	71
Редько В.Г. Визначальні тенденції в конструюванні змісту шкільного підручника іноземної мови.....	75
Поривай С.Д. Творчий розвиток особистості школяра засобами музичного мистецтва.....	78
Швидків Г.Р. Дидактичні принципи вокального навчання студентів музично-педагогічних факультетів вищих закладів освіти.....	82
Кіндрат В.К. Проблема сенситивних періодів онтогенезу молодшого школяра у фізичному вихованні.....	85
Вербець В.В. Теоретичні основи формування соціологічної культури молоді.....	87
Фіщук В.Г. В.О.Сухомлинський про самовиховання підлітків.....	90
Терешко Л.В. Актуальність проблеми формування загальнолюдських цінностей особистості.....	92
Цюлюпа С.Д. Культура вільного часу студентів.....	95
Граб О.В. Вирішення проблем освіти у вихованні молоді через організацію дозвілля.....	99
Середович В.В. Розвиток пізнавальної активності молодших учнів на основі поєднання навчання з образотворчою діяльністю.....	101
Степанець Л.І. Удосконалення мовленнєвої діяльності школярів в умовах гурткової роботи школи.....	104
Новоселецький М.Ю., Янцур М.С., Дем’яненко І.О., Федорова І.Л. До проблеми адаптації студентів-першокурсників рівненського державного гуманітарного університету.....	105
Бондаренко М.І. Активізація навчального процесу у вищому навчальному закладі через самостійну роботу студентів.....	113
Сілков В.В. Дякі аспекти створення концепції теоретико-методичних основ особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів.....	117
Ікуніна З.І., Трубник І.В. До питання формування розумових операцій у дошкільників при проведенні дидактичних ігор та занять.....	121
Семеног О.М. Формування мовної особистості майбутнього вчителя.....	125
Дронова О.О. Психолого-педагогічні умови розвитку дитячого малюнка засобами казки.....	130

Іванова А.В. Проблема формування національної самосвідомості молоді в системі розвиваючого навчання.....	134
Огурцова С.В. Особливості занять ліпленням у контексті “Базового компонента дошкільної освіти в Україні”.....	137
Джура О.Ф. Основні наукові принципи Б. Яворського у вченні про ладову організацію музичного мистецтва.....	140
Гаврилова Г.П. Літературна підготовка майбутніх учителів-словесників в умовах національного відродження (народознавчий аспект).....	144
Герман Н.В. Безпека життєдіяльності дитини у педагогічних поглядах М.М. Коцюбинського.....	148
Водолага Н.В. Добір методів навчання в роботі з дітьми різного віку.....	150
Ярмак Т.М. Деякі питання підвищення ефективності індивідуальних занять з фортепіано.....	155
Журба Л.В. Навчання домашнього читання англійською мовою на комбінованих факультетах (англійська мова як друга спеціальність).....	160
Георгян Н.М. Ритміка як засіб розвитку рухової культури дітей старшого дошкільного віку.....	166
Маркус Н.В. Особливості застосування інформаційних технологій як засобу гуманізації навчання молодших школярів.....	171
Гумінська О.О. Розвивальне навчання на уроках музики.....	173
Відомості про авторів	177

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 23

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор збірника наукових праць Малафіїк І.В.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 12.08.2002 р. Підписано до друку 31.10.2002 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 25,65. Обл. вид. арк. 26,54. Замовлення № 15/1. Наклад 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 22. —
Рівне: РДГУ, 2002. — 180 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 4.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і практики розвивального навчання, а також з питань педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20